Gheorghe CHIVU

Numele dracilor în traducerea românească a *Divinei Comedii*

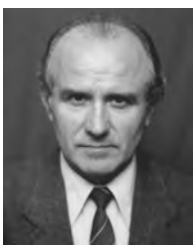

Gh.C. – prof. univ. dr., Catedra de limba română a Facultății de Litere de la Universitatea din Bucureşti, cercetător şt. gr. I la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti" din Bucureşti. Membru corespondent al Academiei Române din 2010. Coordonatorul programului de cercetare „Enciclopedia literaturii române vechi" (Institutul „G. Călinescu", Bucureşti). Coautor şi colaborator a numeroase monografii şi dicționare, apărute la Editura Academiei Române, precum *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române* (2008), *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea* (1979). Laureat al Premiului „Timotei Cipariu" al Academiei Române (1993).

1. Versiunea dată de George Coșbuc *Divinei Comedii* este, fapt încă puțin cunoscut, rezultatul unei munci îndelungate și competente asupra textului dantesc, cunoscutul poet traducând, prelucrând și uneori revenind asupra versiunii românești inițiale timp de aproape două decenii[1].

Textul obținut după un astfel de efort, tipărit în integralitatea sa postum[2], dovedește cunoașterea profundă a originalului italian, cunoaștere dublată de talentul poetic adesea remarcat al traducătorului român. George Coșbuc a vrut și a reușit să ofere un echivalent românesc aproape perfect, deopotrivă în conținut și în formă, al originalului, respectând ideile sursei și reconstruind atent, cu mijloacele limbii române, forma acesteia.

Versiunea românească obținută este astfel nu doar traducere în sensul curent al termenului, ci și adecvare, refacere în cadrul și prin limba română a textului dantesc. Iar variantele numeroase cunoscute, păstrate în fonduri de manuscrise diverse (nu doar la Biblioteca Academiei din București, căreia Elena Coșbuc i-a donat arhiva poetului) sau risipite prin publicațiile literare din deceniile de început ale veacului al XX-lea, fac dovada muncii depuse și marchează etapele unui proces nici-

BDD-A20798 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-07 12:14:17 UTC)

când încheiat sau considerat finalizat de un poet ce căuta inclusiv perfecțiunea prozodică.

„Meșteșugul lui – nota Emanoil Bucuța, unul dintre comentatorii avizați ai traducerii date de G. Coșbuc *Divinei Comedii* – a vrut să fie ca al unui mozaicar, năimit ca să schimbe cu altele pietrele unei opere de artă, la care ca la o icoană se ruga. Nu s-a gândit să prefacă, ci numai să puie în loc, bucată cu bucată. Se poate să fie traduceri mai strălucite și mai melodioase decât a ieșit cea românească a lui Coșbuc, dar ar fi greu să se arate una mai credincioasă și mai în spiritul de obârșie decât a lui."[3].

2. Valabilitatea acestei caracterizări iese foarte bine în evidență din analiza formei date cânturilor XXI și XXII din *Infern*, cânturi în care apar corespondentele românești pentru numele dracilor ce îi însoțesc și îi supraveghează pe Virgiliu și pe Dante în timpul trecerii peste puntea dintre bolgia a patra și „a cincea vale".

Sunt acestea nume neconvenționale, dacă ne raportăm la spiritul curent, uzual, al procesului de denominare, nume diferite totodată de specificul și de caracteristicile românești ale actului de numire a „nenumitului", de utilizare adică, în condițiile unei cunoscute și atent respectate „interdicții de limbaj", a substitutelor unor nume considerate aducătoare, prin simplă invocare, de rău și de nenorocire.

„Cumplitele-gheare", corespondent găsit de George Coșbuc pentru italienescul *Malebranche*, nume generic pentru dracii însărcinați să fie paznici în Malebolge, sunt conduse de Codârloi (numit, în prima variantă a *Infernului,* Coadă-Încârligată) și au nume ce se regăsesc înseriate în terținele 40 și 41 ale cântului XXI[4]:

„Hei, Zbate-Aripi, în front, cu Farfarel,
și Bot-de-Ogar cu voi, și Vița-i-Sece!
Haid', Fund-de-Iad, și tu, și Parpanghel,
nebunul Cap-de-Câne, să mai plece
colțatul Rât-de-Porc și Forforoată!
Bărboi-Zbârlit vătaf acestor zece!".

În prima variantă, abandonată de George Coșbuc, a *Infernului*, cele două terține aveau forma:

BDD-A20798 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-07 12:14:17 UTC)

„Hei, Zbate-Aripi și Vânt-Turbat, te scoală!
Tu, Bot-de-Câne, haid'! Curând să plece
și Fund-de-Iad, și Foc-Aprins, și Vâră-n-Boală,
și Rât-de-Porc, și Vița-i-Sece,
și Gheară-de-Ogar, iar tu nainte,
Zbârlită-Barbă, -n cârdul cel de zece!".

Simpla comparare a celor două variante de traducere pune în evidență nu doar o temperare a „nervului" artistic în forma considerată finală a *Infernului*, ci și unele diferențe de numire a dracilor, diferențe amplificate de variantele cuprinse în cele două amintite cânturi ale primei cărți din *Divina Comedie*, variante ce nu pot fi considerate totdeauna simple sinonime denominative, chiar dacă, aparent, fac trimitere la același referent. Mă gândesc, atunci când fac această afirmație, la Farfarel față de Vânt-Turbat, la Bot-de-Ogar față de Bot-de-Câne, dar mai ales la Parpanghel față de Foc-Aprins, la Forforoată față de Gheară-de-Ogar sau la Vița-i-Sece față de Vâră-n-Boală, în care numele au la bază alt procedeu de creare și, ușor de observat, nu pun în evidență aceeași idee.

Iar o paralelă cu textul dantesc evidențiază faptul că între forma italienească și cea românească a celor două terține din cântul XXI corespondențele dintre numele italienesc al unui drac, dat de Dante, și cel românesc, atribuit de George Coșbuc, făcute de regulă cu aproximație, trebuie stabilite prin alte mijloace decât poziția în vers, poziție care a impus nu o dată traducătorului român opțiunea, din rațiuni evident prozodice, pentru o altă formă sau chiar pentru o altă structură a numelui ales pentru un anumit drac:

„Tra'ti avante, Alichino e Calabrina,
Cominciò elli a dire, e tu, Cagnazzo;
Barbariccia, guidi la decina.

Libicocco vegn'oltre e Draghignazzo,
Ciriatto, sannuto e Graffiacane
E Farfarello e Rubicante pazzo".

BDD-A20798 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-07 12:14:17 UTC)

Astfel, Codârloi, numit în prima variantă a traducerii *Infernului* Coadă-Cârligată (echivalentul ales de Coșbuc pentru *Malacoda*), îi are „sub comandă" pe Bărboi-Zbârlit, numit anterior Zbârlită-Barbă și Bărboi (echivalente pentru *Barbariccia*, șeful cetei de draci); pe Bot-de-Ogar, numit anterior Bot-de-Câne și Gheară-de-Ogar (echivalente pentru *Graffiacane*); pe Cap-de-Câne sau Cap-de-Ogar, numit în prima variantă a *Infernului* Gheară-de-Ogar (echivalente pentru *Cagnazzo*); pe Farfarel, numit în prima variantă de traducere Vânt-Turbat (echivalente pentru *Farfarello*); pe Foc-Nestins, numit în prima variantă, abandonată, a *Infernului* Foc-Aprins (echivalente pentru *Rubicante*); pe Fund-de-Iad (echivalent pentru *Draghignazzo*); pe Rât-de-Porc („ce-avea doi colți"; echivalent pentru *Ciriatto*), pe Parpanghel (echivalent probabil pentru *Calcabrina*), pe Zbate-Aripi, numit și Forforoată (echivalente probabile pentru *Alichino*) și pe Vița-i-Sece, numit în prima variantă de traducere a *Infernului* deopotrivă Vâră-n-Boală și Tăiat-din-Furci (corespondente probabile pentru *Scarmiglione*).

Pot fi remarcate, în câteva cazuri, modificări interesante de „perspectivă": pentru numele dat lui Malacoda contează, în viziunea traducătorului român, aspectul, Codârloi trimițând nu la răutatea șefului dracilor (vezi Malacoda), ca în originalul italian, ci, prin derivatul augmentativ, la mărimea deosebită a cozii acestuia[5]; augmentative par a fi de asemenea Vânt-Turbat față de Farfarello (dacă numele italienesc derivă din *farfalla* „fluture", iar nu din *farfara* „flecar"), Zbate-Aripi și Forforoată (ultimul denominativ fiind sugestiv deopotrivă pentru modul de acțiune a respectivului drac – *a forfoti* – și pentru spațiul acoperit de acesta în timpul frecventelor raite de supraveghere, făcute *roată*, adică în jurul văii a cincea), față de Alichino (dacă apropiem numele italienesc amintit de *ala* „aripă", nu de *Hellequin,* nume dat în tradiția medievală diavolului); iar pentru Rubicante, diavolul „roșu" poate din cauza nebuniei, George Coșbuc propune Foc-Nestins, trimitere posibilă la „focul iadului", cel nicicând domolit, așa cum lui *Draghignazzo*, posibil augmentativ, în italiana veche, de la *dragone* „drac", îi este preferat Fund-de-Iad, credem o trimitere indirectă la românescul Talpa-Iadului.

Sunt acestea adaptări prin traducere ale numelor date dracilor în originalul dantesc, alteori calcuri, dar adesea creații personale, ce dovedesc nu lipsă de imaginație, cum s-a afirmat uneori[6], nici incapacitate

BDD-A20798 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-07 12:14:17 UTC)

artistică de adaptare la sursă, ci înțelegerea perfectă a spiritului *Divinei Comedii,* în cadrul căreia „cumplitele-gheare" ce supravegheau „valea a cincea" din Infern erau individualizate prin aspect, atitudini și moduri de acțiune transpuse în nume similare poreclelor. Nume sau porecle posibil sau chiar necesar de modificat prin traducere, adică în circumstanțe de comunicare diferite, sau atunci când interveneau cerințe prozodice obligatoriu de respectat în creații cu structură fixă, cum era *Divina Comedie*.

3. A fost modalitatea aleasă de George Coșbuc pentru transpunerea în limba română a numelor dracilor, folosite de Dante Alighieri în cânturile XXI și XXII din *Infern,* un experiment artistic facil ?

Considerațiile formulate în paginile precedente anulează, desigur, posibilitatea unui răspuns afirmativ.

În mod facil procedaseră însă traducătorii contemporani poetului ardelean.

Maria Chițu, spre exemplu, autoare a unei apreciate transpuneri în proză a *Divinei Comedii*[7], transpunere folosită constant de George Coșbuc ca text de control pentru traducerea sa, păstrase de regulă neschimbate numele dracilor din textul lui Dante, traducând doar unele determinative sau apelând cu totul rar la echivalări explicative. Ne referim în acest sens la „Ciriatto cu colții de mistreț", la „Rubicante nebunul" sau la Farfarello, numit într-un singur context „pasăre rea", prin corelare, desigur, cu *Malebranche*.

Iar Nicu Gane, care publica o traducere a *Infernului*[8] în timpul în care George Coșbuc terminase deja prima variantă românească a textului, traducere care fusese, din acest motiv, accesibilă traducătorului ardelean, a utilizat de regulă calchierea, numirile românești imaginate de el fiind: *Coadă-rea* (pentru Malacoda), *Rău-Scărmănatul* (pentru Scarmiglione), *Aripă-joasă* (pentru Alichino), *Frământă-gheață* (iar nu *Frământă-brumă*; pentru Calcabrina), *Față de câne* (pentru Cagnazzo), *Barbă-roșă* (pentru Barbariccia), *Libianul* (pentru Libicocco), *Slutul Zmău* (pentru Draghignazzo), *Porcul* (cu epitetul „rău la dinte" corespunzând it. *sannuto*; pentru Ciriatto), *Farfadeu* (pentru Farfarello), *Labă-de-câne* (pentru Graffiacane) și *Roșcatul* (urmat de determinativul „din minte scos", corespunzând it. *pazzo*; pentru Rubicante).

BDD-A20798 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-07 12:14:17 UTC)

În privința contemporanilor noștri, care au putut și chiar au beneficiat de rezultatul obținut prin travaliu îndelung de George Coșbuc, rezultatele sunt similare celor obținute de marele poet.

Ilustrăm afirmația cu numele folosite de Eta Boieriu în apreciata versiune românească a *Divinei Comedii* publicată în anul 1965. În această versiune, *răii* chemați de Codârloi și conduși de Barbă-Creață se numesc, în ambele cânturi (XXI și XXII) ale *Infernului*: Zbate-Aripi, Farfarel, Cățoi, Libicon, Forforoată, Rât-de-Porc, Drăcilă, Gheare-ntinde și Roșcatul.

Nu este greu să identificăm în seria citată soluții denominative datorate, greu de contestat, lui George Coșbuc. (Ne gândim la inconfundabilele Codârloi, Forforoată, Rât-de-Porc, Zbate-Aripi sau Farfarel.) La fel cum putem recunoaște apelul, moderat, este drept, la unele denumiri date dracilor în folclorul românesc. Eta Boieriu îi numește, cum am văzut, pe paznicii bolgiei a cincea *răii*, aceștia au un *vătaf*, numit și *tartor*, numele unuia dintre draci este, contextual și integrator în serie, *Ucigă-l toaca*, iar Draghignazzo din originalul dantesc este substituit prin *Drăcilă*, derivat uzual în română, un fel Marele-drac.

4. De ce nu a apelat însă George Coșbuc, cum nu au făcut, se știe, nici alți traducători ai *Divinei Comedii,* la denumirile românești ale diavolului, numeroase și totdeauna foarte sugestive ?

Foarte bun cunoscător al folclorului, după cum arată nu doar creația sa poetică, o adevărată enciclopedie versificată despre satul transilvănean și obiceiurile locuitorilor acestuia, ci și numeroasele sale studii și conferințe[9], George Coșbuc avea cu siguranță știință de seria impresionantă de nume prin care era evitată, nu doar în vorbirea curentă, folosirea cuvintelor *drac, diavol* sau, mai nou, *demon*.

Cunoștea, fără îndoială, ca orice locuitor al satului, nume precum: *aghiuță, pârlea, sarsailă* sau *faraon*; *naiba, nevoia* sau *păcatul*; *necuratul, împelițatul, nefârtatul* sau *pârdalnicul*; *procletul, vicleanul, șeitan* sau *benga*; *mutul* sau *pustiul*; *cel-de-pe-comoară, cel-din-baltă, ducă-se-pe-pustii, ucigă-l-toaca* sau *ucigă-l-crucea*, iar enumerarea poate fi oricând continuată. (După unele statistici, există circa 100 de nume, mai mult sau mai puțin populare, date diavolului.)

BDD-A20798 © 2015 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-07 12:14:17 UTC)

George Coșbuc citise, desigur, texte literare remarcabile, de tipul celor datorate lui Ion Creangă, în care dracul era numit nu doar *michiduță, mititelul, nichipercea* sau *cornoratul,* ci și *Cioprea* (sau *Cioplea*), *săgeată de noapte* sau *căpitănie* (desigur, de draci), substitut pentru *Scaraoschi*.

Fin analist al folclorului, cunoscător avizat al resorturilor lingvistice care au generat astfel de substitute lexicale sau frazeologice pentru *drac*, *diavol* sau *demon*, George Coșbuc nu putea ignora însă caracterul uniformizator, integrator al unor astfel de nume. Ele nu individualizau, nu numeau în mod distinct un anumit locuitor al Iadului, pe baza unui comportament sau a unui rang diferențiator, ci doar creau variante denominative eventual mai bine marcate stilistic.

Ne gândim la unele creații de tip antonimic, precum *aghiuță,* derivat doar aparent diminutival din *aghios* „sfânt", la metafore precum *pustiul, nefârtatul, împelițatul* (*peliță* însemna, în limba română veche, „trup") sau la mai multe construcții, și ele cu caracter metaforic, de tipul *cel-de-pe-comoară,* respectiv *ucigă-l-toaca*.

Individualizarea, existentă totuși în cadrul acestor denumiri, funcționa doar pentru *tartor* „șef de draci", *mama-dracului, Talpa-Iadului* sau *Știrba-Baba-Cloanța,* acestora alăturându-li-se *satana*, *scaraoțchi, belzebut,* denominări de tip cult, având și ele funcție de nume proprii.

Astfel de nume, oricât de sugestive, nu puteau fi luate însă în considerare în procesul de traducere a unei opere precum *Divina Comedie*.

Creație cultă în care diavolii ce supravegheau „valea a cincea" din Infern erau individualizați prin aspect, atitudine și comportament, cunoscutul text dantesc impunea fie copierea modelului, fie crearea unor forme corespondente acestuia sau având capacitatea de a sugera ideea de bază a originalului. Original în care, repetăm, dracii erau individualizați prin nume similare poreclelor, care făceau, independent de folclor și, în consecință, independent de vorbirea curentă, trimitere la aspect, atitudini și moduri de acțiune distincte.

Traducând textul *Divinei Comedii*, George Coșbuc a înțeles foarte bine acest mod de denumire utilizat de Dante Alighieri și a procedat în consecință. A pornit, desigur, de la numele dracilor existente în textul italienesc. Și-a permis însă devieri, impuse de necesități artistice (unele pur

BDD-A20798 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-07 12:14:17 UTC)

prozodice), ajungând uneori la mai multe nume pentru același drac, deci la ... sinonimie denominativă. Iar această constatare este susținută și, în consecință, întărită de distribuirea diferită a numelor acum analizate în versiunile italienească și românească ale celor două cânturi.

5. Analiza făcută în paginile precedente arată, credem suficient de convingător, că traducerea *Divinei Comedii* a reprezentat pentru George Coșbuc nu doar o încercare de adaptare culturală a unei opere literare de excepție, ci și o dovadă de măiestrie literară. Numele date dracilor în versiunea românească a cânturilor XXI și XXII din *Infern* argumentează, totodată, competența lingvistică și intuiția stilistică deosebite ale marelui poet și traducător român.

Note

[1] George Coșbuc a început traducerea fragmentară a textului dantesc accidental, în 1891, și a continuat sistematic lucrul la versiunea românească din iarna anului 1899 până în 1913. (Vezi pentru detalii articolul nostru *George Coșbuc, traducând* ***Divina Comedie****. Proiectele unor ediții*, în „Manuscriptum", XVI, 1985, nr. 3, p. 138-147.) Cu câteva zile înainte de sfârșitul vieții, sfârșit marcat de pierderea tragică și neașteptată a unicului fiu, George Coșbuc lucra la comentariul *Divinei Comedii*, dar, cu acribia-i cunoscută, revenea încă asupra ultimei versiuni a traducerii. O dovedește o filă de calendar adnotată, păstrată în mapele *Arhivei Coșbuc* de la Biblioteca Academiei Române.

[2] Rezultatul acestui efort îndelung a fost pus pentru prima dată în valoare, în formă aproape integrală, în anii 1985 și 1988, prin publicarea, în seria *Scriitori români* a Editurii Minerva (G. Coșbuc, *Opere alese*, vol. VII și VIII). Atunci au fost editate, alături de versiunea ultimă a traducerii, cunoscută din ediția Ortiz (Dante Alighieri, *Divina Comedie*, I-III, București, 1925-1932), variantele textului ultim și prima versiune românească a *Infernului*, abandonată de poet și rămasă necunoscută. A se vedea și George Coșbuc, *Opere,* III. *Traduceri*, Fundația Naționaă pentru Știință și Artă, București, 2013.

[3] Emanoil Bucuța, *Săptămâna Coșbuc*, după *George Coșbuc interpretat de...*, antologie întocmită de Maria Cordoneanu, Editura Eminescu, București, 1982, p. 451.

[4] Citatele și exemplele sunt reproduse din ediția pe care am publicat-o în G. Coșbuc, *Opere alese*, vol. VII, Editura Minerva, București, 1985.

[5] Iorgu Iordan deriva (în *Numele dracilor în Divina Commedia*, studiu publicat în *Italica Bollettino Annuale di Studi Italiani*, Iași, II, 1942, p. 1-12) numele *Codârloi* din *codârlă* „partea de dinapoi, mobilă, a unui car, a unei căruțe sau trăsuri", dar apropierea și îndeosebi sensul sugerat prin aceasta („codârlă mare; codaș") nu sunt concordante cu semnificația textului dantesc.

[6] *Idem*, p. 1-2.

[7] Dante Alighieri, *Divina Comedie*, I-II, traducțiune de Maria Chițu, Craiova, 1883, 1888.

[8] Dante Alighieri, *Divina Comedie*, *Infernul,* traducere în versuri de N. Gane, Iași, 1906.

[9] Vezi pentru acestea, George Coșbuc, *Opere,* II. *Proză,* Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2007.

BDD-A20798 © 2015 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.159 (2026-01-07 12:14:17 UTC)